

Сургунд Наталія Анатоліївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету, 29000, м. Хмельницький, вул. Інститутська 11, тел.(068) 213-74-95, e-mail: surgund1@ukr.net , <https://orcid.org/0000-0001-6724-4235>

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ К. РОДЖЕРСА ТА Е ФРОММА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ПОДОЛАННІ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена теоретичному вивченню можливості використання додаткового ресурсу психотерапевтичної роботи в умовах поглиблення криз професійного розвитку. Необхідність такої психотерапевтичної роботи на гуманістично спрямованих засадах обумовлюється метою підвищення рівня інтрогармонізації особистості фахівця.

Визначено, що система професійного розвитку є відкритою, нелінійною та нерівноважною синергетичною системою. У синергетичній системі професійного розвитку особистості професійна мобільність виконує роль своєрідних «мостів», що сприяють у точках біфуркацій усвідомлено-оптимальним переходам фахівця від однієї траєкторії професійного розвитку до іншої. Переходи у «докатастрофних» точках біфуркацій системи професійного розвитку характеризують подолання фахівцем кризового розриву між циклами розвитку на основі професійної мобільності тенденції регресу його професійного розвитку за рахунок інтроособистісно узгодженого переходу до нових професійних позицій на основі прийняття нового професійного „Я-образу”. Переходи від регресивної траєкторії професійного розвитку до траєкторії зростання можуть бути спрямовано і прогнозовано подолані в точках біфуркації на основі спеціально сформованої професійної мобільності фахівця.

Розглянуто гуманістичні засади психотерапевтичної роботи на основі клієнт-центрованої терапії К. Роджерса та психотерапевтичної методики гуманістичного психоаналізу Е. Фромма у контексті проблематики подолання особистісно-професійних криз на основі інтрогармонізованого розвитку особистісного ресурсу фахівця на принципах професійної мобільності особистості. Проаналізовано гуманістичну спрямованість комплексів особистісних характеристик повноцінно функціонуючої людини та базових екзистенційних потреб людини. На даній основі визначено, що методиками К. Роджерса та Е. Фромма можливий ефективний спрямований вплив для додаткового психотерапевтичного розвитку особистісного ресурсу фахівця в умовах недостатності наявного ресурсу на низхідних траєкторій катаболе на етапах значного посилення динаміки професійних криз. Такий додатковий вплив в даних умовах може здійснюватись з метою гуманістично-спрямованого інтрогармонізованого подолання

нескорегованого заходами проактивної поведінки фахівця кризового розриву між циклами професійного розвитку з метою збереження «безкатастрофної» динаміки професійного розвитку особистості фахівця в синергетичній системі професійного розвитку особистості та недопущення розвитку особистісної кризи за «катастрофним» сценарієм.

Ключові слова: гуманістична спрямованість, професійна мобільність, система професійного розвитку особистості, криза професійного розвитку, синергетична система, інтрогармонізація, гуманістична психологія, клієнт-центрований підхід, гуманістичний психоаналіз, базові екзистенційні потреби.

Surhund Nataliya Anatoliivna, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University, 29000, Khmelnytskyi, st. Instytutska 11, tel. (068)

HUMANISTIC PRINCIPLES OF PSYCHOLOGICAL APPROACHES OF K. ROGERS AND E. FROMM AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL MOBILITY OF PERSONALITY WHEN OVERCOMING CRISES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The article is devoted to the theoretical study of the possibility of using an additional resource of psychotherapeutic work in conditions of deepening crises of professional development. The need for such psychotherapeutic work on a humanistically oriented basis is determined by the goal of increasing the level of introharmonization of the specialist's personality.

It was determined that the system of professional development is an open, non-linear and unbalanced synergistic system. In the synergistic system of professional development of the individual, professional mobility plays the role of a kind of "bridges" that contribute to conscious and optimal transitions of a specialist from one trajectory of professional development to another at bifurcation points. Transitions at the "pre-catastrophe" points of bifurcations of the professional development system characterize the specialist's overcoming of the crisis gap between development cycles based on professional mobility, the regressive tendency of his professional development due to the intropersonally agreed transition to new professional positions based on the adoption of a new professional "I-image". Transitions from a regressive trajectory of professional development to a trajectory of growth can be directed and predictably overcome at bifurcation points on the basis of specially formed professional mobility of a specialist.

The humanistic principles of psychotherapeutic work based on the client-centered therapy of K. Rogers and the psychotherapeutic method of humanistic psychoanalysis by E. Fromm in the context of the problems of overcoming personal and professional crises based on the introharmonized development of the personal resource of the specialist based on the principles of professional mobility of the individual are considered. The humanistic orientation of the complexes of

personal characteristics of a fully functioning person and the basic existential needs of a person is analyzed. On this basis, it was determined that the methods of K. Rogers and E. Fromm can have an effective directed influence for additional psychotherapeutic development of the personal resource of a specialist in conditions of insufficient available resources on downward catabolic trajectories at the stages of significant strengthening of the dynamics of professional crises. Such additional influence in these conditions can be carried out with the aim of humanistically directed intro-harmonized overcoming of the crisis gap between cycles of professional development, uncorrected by the measures of the proactive behavior of the specialist, with the aim of preserving the "nonthreatening" dynamics of the professional development of the specialist's personality in the synergistic system of the professional development of the personality and preventing the development of a personal crisis according to "catastrophic" scenario.

Key words: humanistic orientation, professional mobility, system of professional development of personality, crisis of professional development, synergistic system, introharmonization, humanistic psychology, client-centered approach, humanistic psychoanalysis, basic existential needs.

Постановка проблеми. Існуючі нині умови мінливості та кризової невизначеності на сучасній стадії розвитку країни призводять до великої динамічності економіки та розбалансування ринку праці. Це визначає *актуальність* проблеми професійної мобільності для сучасних фахівців, оскільки професійна мобільність виступає в сучасних умовах однією з важливих характеристик професійної діяльності людини, її професійного розвитку та визначає здатність працівника гнучко реагувати як на постійні зміни безпосередніх умов та завдань праці, так і загалом на постійні зміни на ринку праці (закриття та переміщення фірм, підприємств та виробництв, переорієнтація їх діяльності, скорочення персоналу, пошук роботи тощо). Все це обумовлює значну динамічність системи професійного розвитку особистості, в межах простору якої відбувається професіоналізований рух працівника та його розвиток як фахівця та професіонала.

Закономірним явищем динаміки системи професійного розвитку особистості фахівця є розвиток професійних криз особистості (Е.Ф. Зеєр, С.Д. Максименко, А. Маслоу, К.Хорні, К.К. Платонов, Е.Е. Симанюк та ін.). Дослідження проблеми професійної мобільності як фактору ефективного подолання криз професійного розвитку в системі професійного розвитку особистості фахівця розглядалось Н.А. Сургунд [7; 8 та ін.]). Поглиблена увага до даної проблеми засвідчила, що запропоновані алгоритми та моделі формування і розвитку професійної мобільності у майбутніх фахівців в умовах їх фахової підготовки є достатньо ефективними. В той же час, в умовах ускладненої динамічності та значного поглиблення криз професійного-особистісного розвитку в умовах сучасного кризового стану економіки України внаслідок воєнних дій, методичні підходи до розвитку

професійної мобільності фахівця за принципом «тут і зараз» потребують додаткового вивчення.

Формулювання мети статті. Теоретичне вивчення питання щодо можливості додаткового використання при поглибленні криз професійного розвитку додаткового ресурсу психотерапевтичної роботи є метою даної статті. Необхідність даної розвідки обумовлюється потребою проведення такої психотерапевтичної роботи на гуманістично спрямованих засадах з метою внутрішньої гармонізації особистості, щоб знівелювати можливість переростання професійної кризи особистості в глибоку особистісну кризу за «катастрофним» сценарієм.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематика професійної мобільності особистості в зв'язку з її актуальністю в умовах функціонування ринкової економіки, процесів прискорення її глобалізації та інформатизації привертає значну увагу дослідників (В.О. Гринько, Л.В. Горюнова, Р.М. Пріма, Є.А. Іванченко, А. Тоффлер, Н.А.Сургунд та ін.).

Згідно з напрацюваннями Е.Ф. Зеєра, професійний розвиток особистості являється детермінованим складною взаємодією цілого комплексу факторів. Це дозволяє визначати професійний розвиток на базі принципів детермінізму та індетермінізму як відкриту синергетичну систему [2, с. 18-30]. В такій системі в кризові моменти розвитку (в критичних точках професійних криз) на базі процесів професійної мобільності особистості відбуваються зміни вектору професійного розвитку фахівця як подолання кризи. Згідно з позицією багатьох дослідників даної проблематики, такі зміни траєкторії професійного розвитку особистості сприяють подоланню тенденції регресивного професійного розвитку особистості фахівця, але умови забезпечення процесів такого подолання професійних криз актуально потребують подальшого різностороннього вивчення.

З точки зору проблеми професійної мобільності аналіз критичних ситуацій системи (кризових точок на етапах професійних криз) професійного розвитку особистості, як основи якісних змін у синергетичній системі її професійного розвитку розглядався на рівнях проблематики теорії професійного розвитку та її синергетизму, теорії професійних криз (Е.Ф. Зеєр, Н.А.Сургунд, Е.Е. Симанюк), теорії психічного розвитку особистості на основі положень синергетичного підходу та теорії змін систем (В.І. Арнольд, В.О. Аверін, С.П. Курдюмов, О.Н. Князева, М.І. Плотніков) та інших підходів.

Професійні кризи характеризуються сучасною наукою як закономірна складова перебігу в онтогенезі криз розвитку особистості на основі визначення провідних детермінант розвитку та механізмів їх взаємодій. При цьому кризи професійного розвитку особистості визначаються як нормативні та ненормативні, які виникають в різноманітних умовах та на різних етапах професійного руху фахівця.

Зауважимо, що система професійного розвитку є відкритою, нелінійною та нерівноважною системою [2, с. 34], тобто синергетичною. Це

дає можливість говорити про безмежність варіантів професійного розвитку особистості [8].

В умовах синергетичної системи розвиток проходить через нестійкість, через біфуркації, через вірогідність (невизначеність). У випадку професійного розвитку як складової системи психічного розвитку особистості, наслідком динамічної нерівноваги такої системи стає самоорганізація як подолання в умовах професійної кризи регресу професійного розвитку. В синергетичних системах перехід в критичних точках (точках біфуркацій) від одного рівня їх організації до іншого рівня, утвореного новою сукупністю параметрів порядку системи та факторів їх зв'язку, визначається як вибір нового шляху розвитку системи, як її еволюція. У ході змін складної системи її флуктуації (коливання) в критичних точках розвитку системи приводять до процесу біфуркації в них, забезпечуючи множинність сценаріїв розвитку [2; 8].

За визначенням Е.Ф. Зеєра, нерівноважність та нестійкість системи професійного розвитку фахівця супроводжуються флуктуаціями, особистість немов „коливається” перед вибором подальшого сценарію професійного життя. Флуктуації, обумовлені змінами умов та факторів професіоналізації діяльності, породжують суб'єктивні та об'єктивні труднощі, міжособистісні (соціально-професійні) та внутрішньоособистісні конфлікти. Розвиток цих психологічних проблем призводить до криз професійного розвитку. Суб'єктивне переживання цих криз сприяє виникненню критичних моментів – точок біфуркацій, які й спонукають особистість до пошуку нових шляхів реалізації професійної біографії. Нові варіанти професійного майбутнього, що реалізуються в системі професійного розвитку, обумовлюють нові траєкторії професійного розвитку особистості [2, с. 39-40]. Базуючись на даному положенні, ми поділяємо позицію Е.Ф. Зеєра, що, незважаючи на нелінійність та нерівноважність системи професійного розвитку (системи відкритого професійного простору) особистості, «можливим є прогноз професійного розвитку людини» [2, с. 38], тобто в умовах криз професійного розвитку можливим є *прогнозований* перехід до нових траєкторій особистісно-професійного руху фахівця.

Отже, в синергетичній системі професійного розвитку особистості професійна мобільність виконує роль своєрідних „мостів”, що сприяють у точках біфуркацій усвідомлено-оптимальним переходам фахівця від однієї траєкторії професійного розвитку до іншої. В умовах даного підходу професійна мобільність в ситуаціях *професійних криз* визначає багатоваріантність професійного вибору особистості, гармонізує внутрішньоособистісні та зовнішні фактори, забезпечує синерго-еволюцію професійного розвитку фахівця як системи [7 ; 8].

Професійний шлях особистості може бути описаним та відображеним як періодична сукупність проявів локального та дивного акме при проходженні через траєкторії точок криз професійного розвитку (в т.ч. точки біфуркацій, де старий S-цикл системи професійного розвитку катастрофно руйнується і починає розвиватися новий). Переходи у докатастрофних точках

біфуркацій і характеризують подолання фахівцем на основі професійної мобільності тенденції регресу його професійного розвитку за рахунок інтроособистісно узгодженого переходу до нових професійних позицій на основі прийняття нового професійного „Я-образу”. Переходи від регресивної траєкторії професійного розвитку до траєкторії зростання можуть бути спрямовано і прогнозовано подолані в точках біфуркації на основі спеціально сформованої професійної мобільності фахівця, що відображено на рис. 1.

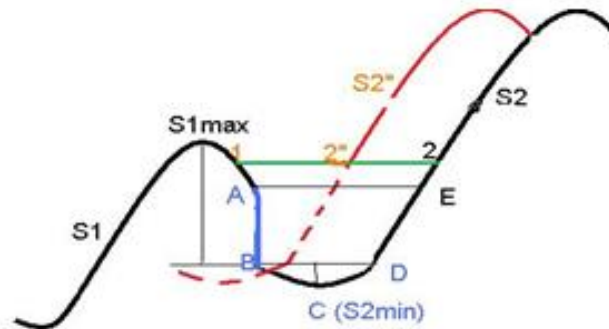

Рис. 1. Подолання особистісно-професійних криз (криз професійного розвитку) на основі професійної мобільності

S_1 та S_2 – траєкторії S-циклів професійного розвитку

S_{1max} – локальне «акме» (пік локального розвитку) циклу S_1

S_{1max} -A – регресивний етап розвитку особистісно-професійної кризи на траєкторії циклу S_1 (низхідна траєкторія катаболе системи)

A; 1 – точки біфуркацій розвитку кризи циклу S_1

A – точка катастрофи (стрибкоподібної руйнації-переходу) циклу S_1

B – початкова точка функціонування нового циклу S_2

B-C-D – траєкторія максимальної особистісно-професійної кризи на початку циклу S_2

C (S_{2min}) – точка локального «кате» (рівень максимуму особистісно-професійної кризи)

D-E – траєкторія післякризового зростання

B-C-D-E – траєкторія долаття кризи професійного розвитку (особистісно-професійної кризи) на початку циклу S_2 і виходу на докризовий рівень системи (рівень A-E)

1-2 – траєкторія безкатастрофного подолання кризи циклу S_1 та переходу на основі професійної мобільності на цикл S_2 – як подолання кризового розриву між циклами на основі *додаткового розвитку особистісного ресурсу фахівця* на базі гуманістичних засад психотерапевтичного впливу

1-2'' – траєкторія ефективного безкатастрофного подолання кризи циклу S_1 та переходу на цикл S_2'' на основі *сформованої в ході фахової підготовки професійної мобільності*

Виклад основного матеріалу. Напрямок гуманістичної психології у фахових дослідженнях представлений працями А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та ін. Гуманістичний підхід є базовою теоретичною концепцією клієнт-центрованої терапії (КЦТ) К. Роджерса, яка ставить на перше місце людину як особистість та її самовдосконалення. КЦТ К. Роджерса спрямована на актуалізацію розвитку та самоорганізації особистості з метою досягнення нею внутрішньої гармонії. Е. Фроммом, представником неофрейдистського напрямку в психології, на основі гуманістичного підходу

була розроблена психотерапевтична методика гуманістичного психоаналізу, метою якої була гармонізація взаємовідносини між людиною, природою та суспільством. Розглянемо гуманістичні засади психологічних підходів К. Роджерса та Е. Фромма у контексті проблематики подолання особистісно-професійних криз (криз професійного розвитку) на основі розвитку особистісного ресурсу фахівця на принципах професійної мобільності особистості.

Актуалізація умов розвитку повноцінно функціонуючої особистості, відповідно до підходу К. Роджерса [5] (в ситуації поглиблення кризи професійного розвитку на низхідних траєкторіях катаболе системи – див. Рис.1) визначає необхідність змін особистості фахівця, *характеристиками* якої виступають: здатність до нового пізнання себе, усвідомлення багатоваріантності в реалізації своїх професійних можливостей, розширення повноти використання своїх здібностей і талантів в умовах, що склалися в існуючих соціальних, міжособистісних, професійних стосунках тощо.

З точки зору проблематики професійної мобільності особистості як фактору ефективного подолання криз професійного розвитку особистості фахівця розглянемо дані характеристики на базі гуманістичних засад клієнт-центрованого підходу К. Роджерса в психотерапевтичній роботі [14]. Звернемо увагу, що базовим в даному підході є гуманістична позиція К. Роджерса стосовно того, що людина визначально сприймається на першому місці як особистість, здатна до самовдосконалення, на яку звернене безумовно позитивне ставлення та яка має потенційні здібності для самоспрямованої зміни особистості. У даному контексті звернемо увагу на розглянуті в працях К. Роджерса [4 ; 5; 14] визначення особистісних характеристик, спільних для повноцінно функціонуючих людей :

-Екзистенційний спосіб життя. Відповідно до гуманістичних засад підходу К. Роджерса, кожний момент існування людини (й відповідне переживання в його перебігу) є свіжим та унікальним, і при цьому є відмінним від того, що було раніше. При цьому те, якою людиною є нині і буде в наступний момент, впливає безпосередньо з даного моменту – незалежно від попередніх очікувань. Таким чином екзистенційний характер життя повноцінно функціонуючої людини означає, що її особистісні переживання, її внутрішній світ є тією основою, з якої випливають «Я» людини та її особистість [5]. Отже, за підходом К. Роджерса, екзистенційність життя є ознакою повноцінно функціонуючих особистостей – людей гнучких і адаптивних, здатних безпосередньо творчо переживати та оновлювати структуру свого досвіду (в т.ч. і професійного), а не тих, хто безальтернативно обмежує можливість власних змін у внутрішній та зовнішній сферах життя, безваріативно дотримуючись тільки того, що було раніше, щоб відповідати певній, наперед заданій, жорсткій структурі «Я». Таким чином, ефективне «безкатастрофне» подолання криз професійного розвитку на основі професійно мобільної моделі поведінки фахівця відповідає гнучким та адаптивним особистостям, здатним до акту творчого виходу за жорсткі рамки професійно-особистісних шаблонів та стереотипів,

до оновлення структури власного професійного досвіду на основі багатоваріантності вектору професійного руху.

-Відкритість до переживань. Дана характеристика розглядалась К. Роджерсом як одна з найголовніших для повноцінно функціонуючої людини, оскільки вона визначає те, що всі інтро- та екстропереживання особистості без спотворень та заперечень символізуються в її свідомості, що людина здатна усвідомлювати свої думки та почуття й людина є здатною себе слухати та чути, розкриваючи себе до повноцінного та різноманітного відчуття світу. Відкрита до переживань без загроз у своєму внутрішньому світі на основі внутрішньої гармонізації людина є відкритою для сприйняття потреб змін, усвідомлення та реалізації при цьому всіх своїх можливостей, що виникають перед нею на різних етапах життєвого шляху [4; 5] (зокрема і професійній сфері в умовах динаміки криз професійного розвитку).

-Організмична довіра. Підхід К. Роджерса завжди визначав гуманістичну віру у внутрішню позитивну силу людини, в її здатність досягнути прогресу на основі віри у власні сили при прийнятті рішень та дій на їх основі. На думку К. Роджерса, переживання людини, опосередковані її «Я», які є викликаними власним досвідом на базі усвідомленого комплексу внутрішніх факторів та взаємодій (соціальних, професійних та ін.) із зовнішнім світом, виступають для неї джерелом достовірної інформації. Організмична довіра (віра в усвідомлені власні сили) дозволяє людині усвідомлено робити висновки щодо вірності/невірності обраної моделі поведінки на основі власних рішень. Таким чином, повноцінно функціонуючі особистості на основі внутрішньо сформованого рішення і довіри до нього самі вирішують, що варто і що не варто їм робити, що, як і коли їм треба змінювати або не змінювати на основі власних рішень [14]. Їх рішення та дії не є безпосереднім результатом впливу зовнішніх сил. Отже, в умовах динаміки кризи професійного розвитку рішення про необхідність професійно мобільної зміни моделі поведінки фахівця може бути прийняте людиною на основі інтродовіри та віри у власну ефективну здатність до самоспрямованої зміни професійно-особистісного руху.

-Емпірична свобода. Необхідно відзначити в контексті даної характеристики, що К. Роджерс чітко розмежував поняття абсолютної свободи, при якому апріорі неприйнятним є поняття можливостей вибору людини та поняття емпіричної свободи, при якому людина, що повноцінно функціонує, здатна робити вільний вибір і несе при цьому внутрішньо усвідомлену відповідальність за нього [4; 5]. Таким чином, повноцінно функціонуюча особистість має багатоваріантну усвідомлену можливість вибору в житті (зокрема багатоваріантність вибору шляхів професійного розвитку на основі професійної мобільності в умовах динаміки професійно-особистісних криз) і на основі віри у власні сили відчуває здатність реалізувати обраний варіант дій. При цьому відповідальність за свободу вибору та обрану модель дій лежить на самій особистості.

-Креативність. Поняття повноцінно функціонуючої людини, згідно з підходом К. Роджерса, є невід'ємним від процесу творчості, оскільки

творчість передбачає розширення можливостей людини на основі генерації нових ідей, проектів, моделей поведінки, дій тощо. Гуманістичне розуміння людини у К. Роджерса визначає віру в її творчий потенціал, в її здатність до прогресу, особистісного та суспільного, на основі пошуку нового у всіх сферах життя. Розширення здатності бути креативним означає збагачення і збільшення спектру варіантності дій особистості, що й є однією з засадничих характеристик повноцінно функціонуючої особистості [4; 5 ; 14].

У сфері професійної діяльності, зокрема в умовах кризи професійного розвитку особистості, креативність характеризує здатність до виходу за межі жорстких шаблонів професійно обумовленої поведінки фахівця, що й визначає можливість пошуку нових траєкторій професійного руху на основі професійної мобільної поведінки.

Таким чином, можемо відзначити, що гуманістичні засади психологічного підходу в КЦТ К. Роджерса на основі аналізу умов повноцінного функціонування особистості дозволяють у контексті проблеми подолання криз професійного розвитку на основі професійної мобільності та спрямованості зусиль на розвиток особистісного ресурсу фахівця відзначити наступне: 1) людина визначально гуманістично сприймається К. Роджерсом на першому місці як особистість, здатна до самовдосконалення, на яку звернене безумовно позитивне ставлення та яка має потенційні здібності для самоспрямованої зміни особистості; 2) ефективне «безкатастрофне» подолання криз професійного розвитку на основі професійно мобільної моделі поведінки фахівця притаманне гнучкій та адаптивній особистості, здатній до креативності та творчого виходу за жорсткі рамки професійно-особистісних шаблонів та стереотипів, до інтегрованої оновлення структури власного професійного досвіду на основі багатоваріантності вектору професійного руху; 3) характеристикою повноцінного функціонування людини є відкритість для сприйняття потреб змін, що виступає важливою ознакою професійно мобільної моделі поведінки особистості; 4) гуманістична віра К. Роджерса у внутрішню позитивну силу людини, в її здатність досягнути прогресу на основі віри у власні сили характеризує здатність особистості в умовах динаміки кризи професійного розвитку приймати рішення про необхідність професійно мобільної зміни моделі поведінки. Така здатність може бути визначена на основі віри особистості у власні сили та здатності до ефективної самоспрямованої зміни вектору професійно-особистісного руху. При цьому відповідальність за свободу вибору та обрану модель дій лежить на самій особистості.

Гуманістичний психоаналіз Е. Фромма як неофрейдистська концепція має в своїй основі комплекс с теоретичних положень про те що особливий зв'язок психіки людини із зовнішнім світом виступає в якості основної проблематики психіки на відміну від положень З. Фрейда про те, в якості ключової проблеми розглядається задоволення або фрустрація бажань людини та її потреб. В основі гуманістичного психоаналізу лежить ідея, що основним джерелом відчуттів самотності та ізоляції людини, її страху та тривоги виступає відчуження людини від світу природи, її відрив від

природних основ буття. На відміну від З. Фрейда, який дотримувався позиції щодо порочності людської природи, Е. Фромм, виходячи з гуманістичних засад розвитку людини, дотримувався кардинально протилежної позиції, вбачаючи в активності людини у її внутрішній (інтро-) та зовнішній (екстро-) сферах великий потенціал розвитку [6; 9]. За Е. Фроммом, людина реагує на зміни зовнішнього середовища тим, що змінюється сама, активно змінюючи свій базовий внутрішній світ, своє «Я», свої моделі поведінки тощо. Ним показано, що люди взаємодіють із навколишнім світом за двома основними напрямками – 1) соціалізація як продуктивний шлях пізнання себе та інших людей та 2) асиміляція як непродуктивний шлях надбання та використання речей [11].

Таким чином, за характеристикою Б.Д. Карвасарського, основою гуманістичного психоаналізу Е. Фромма виступає положення про суспільну обумовленість психіки людини. Базою даного підходу виступає гуманістично спрямоване активне пізнання людиною своєї внутрішньої природи, сприяння розкриттю потреб та сенсу життя людини, а також ціннісних аспектів людського буття. Внутрішню активність Е. Фромм розглядає в якості основної характеристики буття людини, що дозволяє їй продуктивно використовувати усі свої здатності та можливості. Поняття «бути» розуміється як відмова людини від своєї самозакоханості, при цьому характеристиками процесу розвитку людини за принципом «бути» є поняття внутрішньої свободи та впевненості людини у своїх силах, у собі. У концепції сутності людини Е. Фромма, зазначає автор, центральною проблемою постає внутрішня суперечність людського буття між необхідністю існування індивідуума в природі та у світі й тим, що людина виходить за межі природи завдяки «здатності усвідомлення себе, інших, минулого і сьогодення». Процес розвитку людської цивілізації передбачає формування таких двох головних тенденцій людини як прагнення до свободи і відчуження. Підхід Е. Фромма визначає, об'єднання негативної свободи «від» та позитивної свободи «для» характеризує поняття свободи людини. Розвиток людського суспільства йде шляхом збільшення свободи «від», що призводить до відчуження, яке стає чинником людського існування. У результаті такого процесу людство втрачає своє самозвеличення, знаходить свободу, але при цьому позбавляється соціальної захищеності. Так виникає механізм втечі від свободи [3].

На противагу механізму «втечі від свободи» Е. Фромм висуває концепцію «позитивної свободи», завдяки якій людина може позбавитись почуттів самотності та відчуження, будучи при цьому унікальною та автономною без втрати відчуття єдності з іншими людьми. Найголовнішою умовою такого існування людини Е. Фромм визначає любов, яку він трактував у широкому розумінні як мистецтво творчо жити в гармонії з самою собою та з оточенням [10].

На думку Н. Зубалія, в центрі гуманістичного психоаналізу Е. Фромма стоїть думка про те, що шляхом віднайдення нових духовних орієнтацій людини є звернення ним саме до філософії любові [1, с. 56]. Як відзначав

Е. Fromm, тільки любов дає можливість усунути відторження однієї людини від іншої, відновити гармонію між людиною та суспільством. Любов виступає єдиною продуктивною стратегією встановлення зв'язку з іншими людьми. Лише любов дає єдину задовільну та вірну відповідь на проблему людського існування, виступаючи вищою гуманістичною цінністю для людини. Любов дає людині свободу бути унікальною та самостійною. При цьому любов також дозволяє людині задовольнити її потребу у встановленні зв'язків, не порушуючи при цьому свою цілісність і незалежність [13].

Гуманістичний психоаналіз розкриває проблему того, що людині загрожує самотність, оскільки вона є відірваною від природи та природних зв'язків. Тому для подолання цієї самотності вона прагне відновити єдність зі світом. Уникнути самотності людина може за допомогою підпорядкування та ідентифікації себе певній групі або іншій людині. В протилежному випадку вона долає самотність шляхом панування, об'єднання зі світом через завоювання влади. Проте в цих в обох підходах, як непродуктивних моделях поведінки, втрачається свобода і порушується цілісність людської особистості. На противагу цим підходам, Е. Фромм розглядає любов як «продуктивну орієнтацію», коли людина з'єднується із самою собою, іншими людьми завдяки активності та творчим засадам діяльності [3].

Відзначимо, що в контексті гуманістичного психоаналізу Е. Фромма процес розвитку особистості та її повноцінне існування пов'язується із задоволенням наступних базових екзистенційних потреб людини – потреби у встановленні зв'язків, у належності; потреби в подоланні себе (в подоланні пасивності на користь творенню); потреби у вкоріненні; потреби в самоідентичності (самоототожненні); потреби в системі власних цінностей для взаємодії з світом.

З точки зору проблематики професійної мобільності проаналізуємо дані екзистенційні потреби як фактори процесу професійного розвитку особистості, зокрема в умовах динаміки професійних криз фахівця.

Потреба у встановленні зв'язків, у належності гуманістичним психоаналізом Е. Фромма визначається як прагнення до об'єднання з іншими людьми та реалізується за допомогою трьох базових напрямів, на основі яких особистість взаємодіє з оточуваними її людьми. В якості єдиної продуктивної стратегії визначається любов, а непродуктивними стратегіями виступають підпорядкування та влада [11 ;12; 13]. Оскільки процес професійного розвитку особистості розглядається сучасною наукою як складова єдиного процесу психічного розвитку особистості, то професійний розвиток ми розглядаємо як такий, що в контексті підходу Е. Фромма підлягає загальним закономірностям, визначеним для усіх трьох вищеозначених стратегій поведінки людини. Тобто, визначення та реалізація на основі професійної мобільності перспектив професійного руху особистості буде найбільш продуктивним переважно за умов активної побудови у її професійних відносинах з оточенням інтро- та екстрогоармонізованої взаємодії на принципах Любові – довіри, турботи про іншого та одночасно власної унікальності та самостійності.

Потреба в подоланні себе в гуманістичному психоаналізі Е. Фромма розглядається як потреба в реалізації власної творчої діяльній сутності та потреба в подоланні пасивності. Також як потреба в подоланні себе і обмеженості власного існування, як бажання до творення творчих актів підхід Е. Фромма характеризує дану потребу як потребу в трансценденції. Найбільш оптимальний спосіб задоволення даних потреб автор розглядає на основі активної діяльності та творчості. Потреба у подоланні себе може бути позитивно реалізованою шляхом активного творення життя та підняття людини над пасивністю. Творити означає бути активно діяльним, творчим та відповідальним за свої дії [4]. Таким чином, проблема професійної мобільності на основі даного підходу Е. Фромма може розглядатись як необхідність бути активно-творчою особистістю для конструктивного цілеспрямованого та самокерованого подолання нею кризи професійного розвитку, що дозволяє ефективно реалізовувати концепцію багатоваріативності шляхів професійного розвитку фахівця в ході динаміки професійної кризи.

Потреба у вкоріненні визначається Е. Фроммом як екзистенційна потреба людини у відчутті захищеності та безпечності, в підсвідомому бажанні повернутися в умови батьківської захисту. Продуктивним способом вкорінення є активна взаємодія людини із зовнішнім світом та природне завершення процесу батьківської опіки, активний розвиток адаптаційних здібностей особистості, а також досягнення в умовах усвідомлюваної реальності цілісності особистості та бажання самостійності [4]. Таким чином, проблема професійної мобільності на основі даного підходу Е. Фромма може розглядатись як потреба в активному способі особистісної діяльності фахівця, що визначатиме проактивну модель його поведінки, спрямовану на розвиток здатності активно діяти в умовах розвитку професійної кризи, спираючись на навички самостійності у прийнятті рішень.

Потреба в самоідентичності (самоототоженні) особистості, згідно з підходом Е. Фромма, є екзистенційною потребою в самоусвідомленні себе як окрему сутність. Потреба людини в самоусвідомленні власного «Я» через подібність/ відмінність з іншими людьми розглядається також як потреба самоототоження та самовизначення особистості [4 ; 12] При цьому використання конструктивів за схемою «Я – член певної соціальної групи» надає можливість людині самовизначитися, персоналізовано формулюючи та закріплюючи її відчуття тотожності з іншими. Це внутрішньо впорядковує та організовує її взаємозв'язки із суспільством, зокрема її роль, статус та місце, обов'язки та ін. [1, с. 55]. У контексті проблеми професійної мобільності необхідно зазначити, що в умовах професійної діяльності зміст та сутність такої діяльності визначають можливість періодичної зміни професійних позицій, статусу, посад та обов'язків фахівця, що, в свою чергу, призводить до необхідності активних гнучких змін в ототоженні фахівця відповідно до займаної ним трудової позиції.

Екзистенційна потреба в системі власних цінностей для взаємодії з світом означає необхідність активного формування людиною власної основи,

яка виступає в подальшому житті центральним стрижнем її усієї подальшої поведінки. Сформована система цінностей людини розглядається в гуманістичному психоаналізі Е. Фромма як певний внутрішньо-базисний конструкт, який дозволяє їй позиціонувати своє відношення, місце та роль відносно інших людей, певних явищ, суспільних подій та процесів. Система цінностей виступає у форі внутрішньо узгодженої системи поглядів на світ і сприймається людиною в якості життєвої основи для подальшої взаємодії з ним. При цьому реалізація потреби в системі цінностей також спрямована на встановлення ціннісного визначення вищої мети існування людини, що визначає для неї сенс життя [4; 12]. У контексті проблеми професійної мобільності особистості можемо відзначити, що реалізація екзистенційної потреби в системі ціннісних орієнтацій людини виступає однією з умов ефективного подолання фахівцем криз професійного розвитку, оскільки сформованість системи цінностей особистості в умовах поглиблення професійної кризи та руйнації ще існуючого циклу професійного розвитку забезпечує в умовах переходу до нового циклу та на початкових етапах його розвитку можливість повноцінного та продуктивного функціонування центрального стрижня особистості фахівця, його «Я»-позиції.

Таким чином, можемо відзначити, що розгляд психологічного підходу Е. Фромма (його гуманістичного психоаналізу) дозволяє у контексті проблеми подолання на основі професійної мобільності криз професійного розвитку особистості відзначити наступні гуманістичні засади даного підходу в контексті розглянутої проблематики: 1) людина розглядається Е. Фроммом на основі безумовної позитивної віри в її великий потенціал розвитку, при цьому характеристиками процесу розвитку людини за принципом «бути» є поняття внутрішньої свободи та впевненості людини у своїх силах, у собі; 2) Внутрішню активність Е. Фромм розглядає в якості основної характеристики буття людини, при цьому ним завжди визначається конструктивний варіант дій людини на базі активності та творчості (креативності) діяльності особистості. Дані принципи розглядаються як основа ефективності людини в реалізації усіх базових екзистенційних потреб особистості, зокрема і для конструктивного цілеспрямованого та самокерованого подолання нею професійних криз на базі концепту багатоваріативності шляхів професійного розвитку особистості та проактивної моделі поведінки; 3) концепт «любов» визначається як загальний принцип буття особистості, який дозволяє побудувати продуктивну модель інтро- та екстрогоармонізованої взаємодії з оточенням на принципах Любові. Гармонізація на даній основі внутрішньої сфери особистості фахівця із її зовнішньою сферою (сферою соціально-професійної діяльності) надає особистості можливість, для конструктивного подолання професійної кризи, внутрішньоузгоджено та безкатастрофно побудувати на основі професійної мобільності «місток-перехід» до нового циклу професійного розвитку [7].

Аналіз гуманістичних засад психологічних підходів К. Роджерса (клієнт-центрована терапія К. Роджерса) та Е. Фромма (психотерапевтична

методика гуманістичного психоаналізу (Е. Фромма) у контексті проблематики професійної мобільності як фактору ефективного подолання криз професійного розвитку особистості дозволяє означити їх спільні положення на основі їх гуманістичної спрямованості: -людина розглядається обома авторами психотерапевтичних методик на основі безумовної позитивного ставлення до неї та віри в її великий потенціал розвитку та самовдосконалення; розвиток інтро- та екстрогармонізованої особистості є спільною гуманістичною спрямованою метою обох методик (що відповідає визначенню професійної мобільності як фактору гармонізації професійного розвитку фахівця в умовах динаміки професійних криз [7]); -розвиток віри у власні сили та розвиток внутрішньої активності особистості та здатності до креативності та творчого виходу за жорсткі рамки професійно-особистісних шаблонів та стереотипів розглядаються як характеристики продуктивного функціонування особистості, на що й гуманістично спрямовані обидва психотерапевтичні підходи. Підкреслимо, що одночасно розвиток даних особистісних характеристик відповідає характеристикам моделі розвитку професіо мобільної поведінки особистості.

Висновки. Отже, методиками К. Роджерса та Е. Фромма можливий ефективний спрямований вплив для додаткового психотерапевтичного розвитку особистісного ресурсу фахівця в умовах недостатності наявного ресурсу на низхідних траєкторій катаболе на етапах значного посилення динаміки професійних криз. Такий додатковий вплив в даних умовах може здійснюватись з метою гуманістично-спрямованого інтрогармонізованого подолання нескорегованого заходами проактивної поведінки фахівця кризового розриву між циклами професійного розвитку з метою збереження «безкатастрофної» динаміки професійного розвитку особистості фахівця в синергетичній системі професійного розвитку особистості та недопущення розвитку особистісної кризи за «катастрофним» сценарієм.

Перспективами подальших досліджень є робота з продовження вивчення питання ефективності застосування вищерозглянутих психотерапевтичних методик на етапах ускладненої динаміки та поглиблення розвитку прифесійно-особистісних криз.

Список використаних джерел

1. Зубалий Н.П., Левочкина А.М. Основы психотерапии : учеб. пособие. К. : МАУП, 2001. 160 с.
2. Зеер, Э.Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студентов вузов. 5-е изд., перераб. М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2008. 336 с.
3. Психотерапевтическая энциклопедия / под ред. Б.Д. Карвасарского. 3-е изд., перераб. и доп. СПб. : Питер, 2006. 944 с.
4. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление личности. М.: Эксмо-Пресс. 2001. 416 с.
5. Роджерс К.Р. Клиент-центрированная терапия. Теория, современная практика и применение. М.: Апрель; Эксмо-Пресс. 2002. 506 с.

6. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
7. Сургунд Н.А. Професійна мобільність як гармонізуючий фактор професійного розвитку фахівця в умовах невизначеності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Додаток 4 до Вип.31, Том II (10): Тематичний випуск «Міжнародні Челпановські психолого-педагогічні читання». Київ: Гнозис, 2014. С.307–314.
8. Сургунд Н.А. Професійна мобільність як психологічна основа подолання професійних криз у синергетичній системі професійного розвитку особистості. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний пед. університет ім. Г. Сковороди»*. Додаток 2 до Вип.36: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». Випуск 12. К. : Гнозис, 2015. С. 82-94.
9. Фрейджер Р. Теории личности и личностный рост. СПб. : Питер, 2002. 657 с.
10. Фромм Э. Бегство от свободы / общ. ред. П.С. Гуревича. М. : Прогресс, 1990. 269 с.
11. Фромм Э. Гуманистический психоанализ. СПб. : Питер, 2002. 544 с.
12. Фромм Э. Здоровое общество. М.: АСТ; Хранитель, 2006. 539 с.
13. Fromm E. For the Love of Life. New York: Free Press, 1986. 152 p.
14. Rogers C. On personal power: inner strength and its revolutionary impact. N.Y.: Delacorte Press, 1977. 299 p.

References.

1. Zubaly N.P., Levochkina A.M. Principles of psychotherapy: textbook. allowance K.: MAUP, 2001. 160 p.
2. Zeer, E.F. Psychology of professions: учеб. allowance for university students. 5th ed., revised. M.: Academic Project; Mir Foundation, 2008. 336 p.
3. Psychotherapeutic encyclopedia / Ed. B.D. Karvasarsky. 3rd ed., revised. and additional St. Petersburg : Piter, 2006. 944 p.
4. Rogers K.R. A view of psychotherapy. Formation of personality. M.: Eksmo-Press. 2001. 416 p.
5. Rogers K.R. Client-centered therapy. Theory, modern practice and application. M.: April; Exmo-Press. 2002. 506 p.
6. Stolyarenko O. B. Psychology of personality: academic. manual. Kyiv: Center for Educational Literature, 2012. 280 p.
7. Surhund N.A. Professional mobility as a harmonizing factor of a specialist's professional development in conditions of uncertainty. Humanitarian Bulletin of the Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda. Appendix 4 to Issue 31, Volume II (10): Thematic issue "International Chelpanov Psychological and Pedagogical Readings". Kyiv: Gnosis, 2014. P.307–314.
8. Surhund N.A. Professional mobility as a psychological basis for overcoming professional crises in a synergistic system of professional development of the

individual. The Humanitarian Herald of the Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University university named after G. Skovorody". Appendix 2 to Issue 36: Thematic issue "Problems of empirical research in psychology". Issue 12. K.: Gnosis, 2015. P. 82-94.

9. Fraser R. Theories of personality and personal growth. St. Petersburg : Piter, 2002. 657 p.

10. Fromm E. Escape from freedom / obsch. ed. PS Gurevich M.: Progress, 1990. 269 p.

11. Fromm E. Humanistic psychoanalysis. St. Petersburg : Peter, 2002. 544 p.

12. Fromm E. A healthy society. M.: AST; Khranitel, 2006. 539 p.

13. Fromm E. For the Love of Life. New York: Free Press, 1986. 152 p.

14. Rogers C. On personal power: inner strength and its revolutionary impact. N.Y.: Delacorte Press, 1977. 299 p.